

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de 'Leeswijzer profielen Natura 2000 versie 2026', waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

A107 Korhoen (*Lyrurus tetrix*)

A. Algemeen

1. Kenschets

1.1 Beschrijving

Het korhoen (lengte 49-58 cm) is een ruigpoothoen, waarvan de mannetjes een zwartblauw verenkleed met opvallend witte onderstaartdekveren en rode rozetten boven de ogen hebben. De hennen zijn onopvallend met een roestbruin gestreept en gevlekt verenkleed. De mannetjes staan bekend om hun baltsgedrag (het "bolderen") op gezamenlijke baltsplaatsen (de "lek"). Het korhoen komt in vrijwel de gehele boszone van Europa en Azië voor, voornamelijk in de boreale, subarctische en alpiene delen.

Korhoenders zijn standvogels. De Nederlandse broedvogels maken deel uit van de op uitsterven staande broedpopulatie van de Noordwest-Europese laagvlakte, die zich

oorspronkelijk uitstreckte van België tot in Denemarken, en daarnaast de Britse Eilanden. Na een halverwege de 20^e eeuw ingezette afname in Nederland resteerde vanaf 1997 alleen nog een populatie op de Sallandse Heuvelrug. Om deze restpopulatie te behouden werden vanaf 2012 Zweedse vogels bijgeplaatst. Waarschijnlijk zijn er inmiddels geen Nederlandse vogels meer in leven, waarmee de populatie volledig afhankelijk is van bijplaatsingen.

Bron: Saxifraga – Mark Zekhuis

1.2 Relatief belang binnen Europa

Het korhoen komt wijd verbreid voor als broedvogel in Europa, noordelijk tot de poolcirkel en zuidelijk tot de Alpen. In Europa komen de hoogste dichtheden voor in Finland en delen van Zweden. Kleinere populaties bevinden zich in de Alpen, de Karpaten, Wales en Schotland en de Noord-West Europese Laagvlakte. De Europese broedpopulatie (exclusief Rusland) van het korhoen wordt geschat op 620.000-1.030.000 paren. De broedpopulatie in de Europese Unie omvat naar schatting 520.000-860.000 paren. Het aandeel van de Nederlandse broedpopulatie binnen zowel Europa (exclusief Rusland) als de Europese Unie is minder dan 1%.

1.3 Aandeel van populatie in Vogelrichtlijngebieden

De Nederlandse korhoenpopulatie is verdwenen en het succes van de bijplaatsingen van Zweedse korhoenders op de Sallandse Heuvelrug, het enige Vogelrichtlijngebied met een instandhoudingsdoel voor de soort, is ongewis. In de periode 2016-2021 waren er naar schatting gemiddeld 7 hanen van Zweedse herkomst op de Sallandse Heuvelrug aanwezig. Zie paragraaf 4 voor meer informatie over het huidige voorkomen. Zie [de soortpagina op natura2000.nl](https://www.natura2000.nl) voor een overzicht van de gebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort.

B. Bescherming

2. Status

Korhoen *Lyrurus tetrix* (A107). Genoemd in bijlage I van de Vogelrichtlijn (inwerkingtreding 1981). Voor Vogelrichtlijngebieden in Nederland relevant als broedvogel.

3. Ecologie

3.1 Algemene beschrijving leefgebied

Het korhoen is in Nederland vooral een bewoner van heideterreinen met enige opslag en complexen van heiden met kleinschalige cultuurlandjes. Aanwezigheid van kleinschalig cultuurland met ruige graslanden en braakliggende akkers nabij de broedplaatsen is van belang als voedselgebied. Het volwassen korhoen zoekt zijn voedsel ook in nabijgelegen bossen met een kruidlaag van bosbes.

3.2 Broedecologie

Het korhoen is een bodembroeder. Het nest wordt verborgen in heide of andere dichte vegetaties, bijv. van grassen, kruiden en dwergstruiken, die 30 tot 60 cm hoog zijn.

3.3 Voedsel

Volwassen vogels leven van plantaardig materiaal, waaronder bosbessen, knoppen en zaden. Ze behoren tot de weinige diersoorten die dennennaalden kunnen verteren. De kuikens voeden zich met dierlijk voedsel zoals rupsen, larven en kleine geleedpotigen.

C. Voorkomen, Staat van Instandhouding, drukfactoren en maatregelen

4. Huidig voorkomen

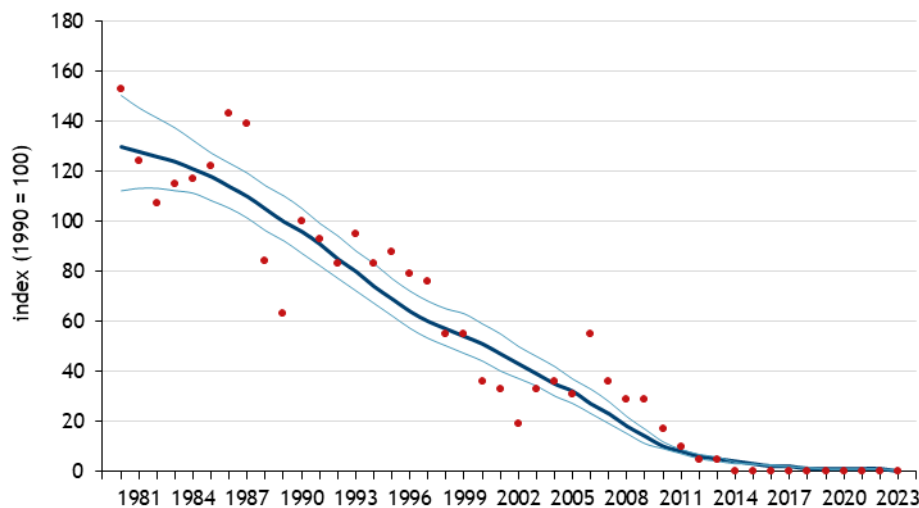
De Nederlandse broedpopulatie van het korhoen omvatte naar schatting 0 Nederlandse hanen in de periode 2018-2023. Het is gebruikelijk bij deze soort alleen de baltende hanen te tellen omdat de vrouwtjes en jongen erg verborgen leven. Op de Sallandse Heuvelrug worden sinds 2012 in het wild gevangen vogels uit Midden-Zweden uitgezet in een poging de soort voor het gebied en Nederland te behouden. In 2023 waren er in het gebied, voor dat eind april vogels werden bijgeplaatst, 10 bolderende hanen en 15 hennen aanwezig (P. ten Den in Boele *et al.* 2024). Buiten dit gebied zijn in het kader van herintroductieprojecten vogels uitgezet in Nationaal Park De Hoge Veluwe (vanaf 2007, in 2017 gestaakt) en op de Regte Heide bij Tilburg (2009-10, in 2011 gestaakt). Deze projecten hebben niet voor een levensvatbare populatie gezorgd. Voor meer verspreidingsinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).

5. Beoordeling landelijke Staat van Instandhouding

5.1 Trends en ontwikkelingen

De landelijke trend van het korhoen als broedvogel laat op de lange termijn (1990-2023) een sterke afname zien, op de korte termijn (2012-2023) is de aantalsontwikkeling onzeker (geen betrouwbare trendclassificatie mogelijk).

In de 19^e eeuw waren korhoenders vrij schaars op de Nederlandse heidevelden. Heidevelden werden toen intensief geëxploiteerd voor de potstalcultuur, waarbij intensieve begrazing door schapen plaatsvond en heidevelden kaal waren doordat bomen werden gekapt voor brandhout. Aan het einde van de eeuw nam de schapenbegrazing af, de dekking nam toe door bosaanplant en kleinschalige ontginning van woeste gronden vond plaats door o.a. boekweitveldjes, wat allemaal resulteerde in een gevarieerder voedselaanbod (Sovon 2021). Korhoenders namen toe door deze verbetering van leefgebied en breidden zich uit naar het Gooi en De Peel. In de eerste helft van de 20^e eeuw floreerde de Nederlandse stand en kwam het korhoen in bijna alle provincies voor. Rond 1941 waren zo'n 5.000-6.000 hanen aanwezig (Bijlsma *et al.* 2001). Door ontginningen en ouder wordende bosaanplant gingen veel broedplaatsen in de tweede helft van de eeuw verloren. Zo nam de oppervlakte heide af van 68.000 ha in 1968 naar 42.000 ha in 1983. Intensiever landgebruik maakte de aan heide grenzende landbouwgronden ongeschikt als voedselgebied. De heide begon te vergassen door atmosferische depositie, waardoor kuikens verhongerden door gebrek aan insecten (Niewold 1987, 1990). Het aantal hanen nam af van 2.875 in 1949 naar ca. 1.500 in 1960 en 180 in 1980 (Niewold 1987, de Bruijn *et al.* 2005). Geleidelijk werden de meeste broedgebieden verlaten en verdwenen korhoenders achtereenvolgens uit Utrecht (laatste in 1979), Noord-Holland (1981), Friesland en Limburg (1984), Drenthe (1986), Gelderland (1988) en Noord-Brabant (1996) (Sovon 2021). Vanaf 1997 kwamen in Nederland alleen op de Sallandse Heuvelrug nog korhoenders tot broeden. Om het leefgebied te vergroten, en om de kwaliteit van habitattypen en leefgebieden van andere soorten te herstellen, werd rond die periode o.a. 300 ha bos omgezet in heide. Desondanks wisten korhoenders zich er niet te handhaven. Om de (toen nog aanwezige) Nederlandse restpopulatie te behouden werden vanaf 2012 Zweedse vogels bijgeplaatst, terwijl het gebied geschikter werd gemaakt voor een duurzame populatie. Parallel hieraan werd aanvullend onderzoek uitgevoerd om de kansen voor duurzame overleving van de soort in Nederland te verkennen (Jansman *et al.* 2014). Tussen 2012 en 2022 zijn 195 uit Zweden afkomstige vogels bijgeplaatst (Jansman *et al.* 2023). In 2023 waren er, voor bijplaatsing van nieuwe vogels, 10 bolderende hanen en 15 hennen aanwezig in het gebied (P. ten Den in Boele *et al.* 2024). De laatste twee Nederlandse hanen werden in het broedseizoen van 2013 waargenomen, in 2020 werd nog minimaal één Nederlandse hen gezien (ten Den & Schoonhoff 2021). In 2021 is besloten tot en met 2026 door te gaan met het bijplaatsen van korhoenders (Jansman *et al.* 2023). Ook op de Veluwe was er een herintroductiepoging, zij het op basis van gefokte vogels (Sierdsema *et al.* 2011, Diehl 2016). Dit project bleek door o.a. predatie van uitgezette korhoenders door haviken niet succesvol, en werd in 2017 ook door het ontbreken van voldoende draagvlak beëindigd (Het Nationale Park De Hoge Veluwe 2022). Een eerdere (kleinschaligere) poging voor herintroductie op de Regte Heide leidde evenmin tot de opbouw van een in het wild levende populatie (van den Bremer *et al.* 2010). Voor meer trendinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).

Aantalsontwikkeling van de Nederlandse populatie van het korhoen als broedvogel. Daarbij worden de Zweedse bijplaatsingen niet meegenomen. Weergegeven is de jaarlijkse index van de broedpopulatie (rode punten), de trendlijn (donkergekleurde lijn) en het 95% betrouwbaarheidsinterval van de trendlijn (lichtgekleurde lijnen).

5.2 Beoordelingsaspecten Staat van Instandhouding 2022¹

i. Verspreidingsgebied: zeer ongunstig

Vanaf de tweede helft van de 20^e eeuw is het korhoen in Nederland doorlopend sterk achteruitgegaan en inmiddels (vrijwel) verdwenen. De enige nog aanwezige exemplaren zijn vogels van Zweedse origine die op de Sallandse Heuvelrug zijn bijgeplaatst. De aspecten verspreidingsgebied en populatie worden daarmee als 'zeer ongunstig' beoordeeld.

ii. Populatie: zeer ongunstig

Aangezien het korhoen na een sterke afname op de lange termijn (1990-2020) vrijwel verdwenen is als broedvogel uit Nederland is het aspect populatie als 'zeer ongunstig' beoordeeld.

iii. Leefgebied: zeer ongunstig

De omvang van het leefgebied is afgenomen en gefragmenteerd, en waarschijnlijk niet voldoende om een populatie op een gunstig populatieniveau te herbergen. De kwaliteit van het leefgebied staat onder druk door o.a. verzuring, vermesting en verstoring.

iv. Toekomstperspectief: zeer ongunstig

Ook het toekomstperspectief wordt als 'zeer ongunstig' beoordeeld. Hervestiging langs natuurlijke weg is niet te verwachten. Korhoenders zijn pure standvogels die buiten het broedseizoen hooguit enkele kilometers afleggen tussen slaapplek en voedselgebied. Herintroductie/bijplaatsen is een complex proces, zonder garantie op succes.

¹ Voor een uitgebreide toelichting van de beoordeling van de Staat van Instandhouding in 2022 wordt verwezen naar de bouwsteen (Sovon 2024) en Vogel *et al.* (2021).

5.3 Landelijke Staat van Instandhouding

De Staat van Instandhouding (SvI) van het korhoen als broedvogel is in 2022 als zeer ongunstig beoordeeld (Sovon 2024). De eerdere SvI beoordelingen zijn in dit document opgenomen zodat zichtbaar is hoe deze over de jaren heen veranderd is².

Aspect	1981	2004	2015	2022
Verspreidingsgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Populatie	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Leefgebied	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig
Toekomstperspectief	zeer ongunstig	zeer ongunstig	matig ongunstig	zeer ongunstig
Beoordeling SvI	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig	zeer ongunstig

5.4 Landelijke instandhoudingsdoelstelling

Uitbreiding van de omvang en verbetering van de kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor de uitbreiding tot een populatie van ten minste 1 sleutelpopulatie van ten minste 40 hanen op de Sallandse Heuvelrug (ministerie van LNVN 2026).

6. Drukfactoren

- *Vermesting*: door de atmosferische depositie is de beschikbaarheid van stikstof (N) toegenomen, wat waarschijnlijk heeft geleid tot een toename van de N:P ratio in struikheide³. omdat veel herbivore insecten hun voedselname afstemmen op de hoeveelheid geconsumeerd stikstof in hun voedsel, leidt een toenemende stikstofconcentratie in planten tot een afname van de beschikbare biomassa aan insecten. Er is daarmee waarschijnlijk onvoldoende voedsel voor korhoenkuikens. Op de Sallandse Heuvelrug heeft een geleidelijk verminderde voedselkwaliteit van de heide mogelijk bijgedragen aan een lagere kuikenoverleving zoals waargenomen vanaf ca. het jaar 2000, waarbij een combinatie van factoren als stikstofdepositie, verzuring en verandering van beheer of begrazingsdruk allemaal een rol kunnen hebben gespeeld. Het relatieve belang van deze factoren, welke deels te beïnvloeden zijn door beheermaatregelen op de korte termijn, voor de overleving van kuikens en daarmee de populatie-ontwikkeling, zijn onbekend (Jansman *et al.* 2014).
- *Klimaat*: de patronen van klimaatverandering en de gevolgen daarvan op de voedselsituatie voor kuikens zijn onvoldoende bekend en niet eenduidig. Onduidelijk is daardoor in hoeverre klimaatverandering heeft bijgedragen aan de afname van het aantal korhoenders op de Sallandse Heuvelrug (Jansman *et al.* 2014).
- *Verzuring*: het verzurende effect van stikstofdepositie versnelt de uitloging van mineralen, waardoor de eiwitsynthese in planten slechter verloopt. Dit werkt door naar de prooienfauna voor het korhoen. Door eiwittekorten zijn er weinig insecten en de wel aanwezige insecten hebben een lage voedingswaarde, waardoor korhoenkuikens verhongeren (Vogels 2013, Provincie Overijssel 2017).
- *Predatie*: het belang van predatie voor de populatieontwikkeling van het korhoen is lastig vast te stellen. Mogelijk heeft de havik in het gebied een negatief effect gehad op de populatieontwikkeling vanaf de eeuwwisseling, maar dit blijft speculatief door een gebrek aan kwantitatieve gegevens. Jansen (2021) betwijfelt de prominente rol van de havik in de predatiedruk op korhoenders. Vanwege de soms veronderstelde invloed van haviken op de overleving van adulte korhoenders op de Sallandse Heuvelrug heeft recentelijk een nadere zenderstudie plaatsgevonden (Buij *et al.* 2021). Deze studie geeft geen aanwijzingen voor een 'specialisatie' van een individuele havik op het korhoen. Vanwege de beperkte korhoenpredatie door gezenderde haviken kan er niets geconcludeerd worden over predatierisico in relatie tot vegetatiestructuur. Het korhoen is sterk in aantal achteruitgegaan in de periode dat afschot van vossen en kraaien relatief intensief was, wat suggereert dat het een onvoldoende adequaat middel is om de populatieafname te keren (Jansman *et al.* 2014). Ook het (ongericht) wegvangen van haviken wordt als niet-effectief beoordeeld (Buij *et al.* 2021).

² Nieuwere beoordelingen van de Staat van Instandhouding zijn niet altijd één op één te vergelijken met eerdere beoordelingen door verschillen in de systematiek (ministerie van LNV 2006, Foppen *et al.* 2016, Vogel *et al.* 2021).

³De N:P-ratio geeft aan welk nutriënt de groei beperkt, en wordt als een betere indicator dan de afzonderlijke concentraties van stikstof en fosfor beschouwd.

- *Ziekten*: een eventuele toename van de parasietenlast c.q. tekenlast (door verandering van het klimaat en -begrazingsbeheer) zou kunnen hebben bijgedragen aan het populatieverloop van het Sallands korhoen. Omdat kwantitatieve gegevens over de ontwikkeling in de tijd van de parasietenlast (en de invloed daarvan op overleving en voortplanting van het korhoen) ontbreken, is hier geen eenduidige uitspraak over te doen (Jansman *et al.* 2014).
- *Verstoring door aanwezigheid*: verstoring door recreatie is van invloed op het terreingebruik van de Sallandse korhoenders. De invloed van de recreanten op de paden van de Sallandse Heuvelrug is dusdanig dat in feite 25% van het potentiële leefgebied maar geschikt is (Diepstraten 2021). Recent onderzoek met gezenderde vogels in Nedersaksen (D) wijst eveneens uit dat korhoenders zeer gevoelig zijn voor recreatie, en drukke gebieden mijden (Tost *et al.* 2020). Autoverkeer (al dan niet door recreatie) heeft daarnaast een negatief effect op overleving (Jansman *et al.* 2014).
- *Natuur- en landschapsbeheer*: de voedselbeschikbaarheid voor kuikens kan beïnvloed worden door de begrazingsdruk. Op de Sallandse Heuvelrug is de schapenbegrazing beëindigd in de jaren tachtig. Recent worden op zeer beperkte schaal weer schapen en andere grazers ingezet. Intensieve begrazing door schapen kan leiden tot een afname van belangrijke voedselbronnen voor kuikens en daarmee hun overleving. Aan de andere kant kan te weinig begrazing nadelige effecten hebben als de vegetatie te dicht wordt; korte perioden met hoge begrazingsdruk zijn hierom waarschijnlijk optimaal. Het effect van zowel de beëindiging als hervatting op de kwaliteit van de heide van de Sallandse Heuvelrug is voorsnog onbekend (Jansman *et al.* 2024).
- *Isolatie/genetische uitwisseling*: de korhoenpopulatie op de Sallandse Heuvelrug was genetisch sterk verarmd als gevolg van de kleine populatieomvang, isolatie en inteelt (Provincie Overijssel 2023). Hoewel het moeilijk is aan te tonen, is het waarschijnlijk dat dit gevolgen heeft voor de vitaliteit van de dieren, in het bijzonder onder minder gunstige omstandigheden. Het afnemende percentage uitgekomen eieren, maar mogelijk ook de lage(re) kuikenoverleving, kunnen daarvoor indicaties zijn (de Groot *et al.* 2014). Inmiddels zal isolatie een minder groot knelpunt zijn nu Zweedse vogels worden bijgeplaatst.

Invloeden van buiten Nederland

Voor zover bekend zijn er geen belangrijke omstandigheden in het buitenland van invloed op de broedende populatie van het korhoen in Nederland. Uitwisseling met buitenlandse broedpopulaties komt niet voor (de Zweedse bijplaatsingen buiten beschouwing gelaten). In Europa laat de verspreiding een sterke krimp zien, met uitzondering van Fenno-Scandinavië en (waarschijnlijk) de Baltische Staten (Keller *et al.* 2020). In Europa als geheel is de populatie van ca. drie miljoen hanen, waarvan het leeuwendeel in Noord-Europa, nog niet bedreigd (Birdlife International 2021), hoewel de Europese lange termijntrend over 1996-2019 uitkomt op een afname van 21% (PECBMS 2022).

7. Maatregelen voor beheer, herstel en uitbreiding

Hieronder worden aanbevolen maatregelen genoemd ten behoeve van de soort.

De Nederlandse korhoenpopulatie is verdwenen en het succes van de bijplaatsingen van Zweedse korhoenders op de Sallandse Heuvelrug is ongewis. Omdat korhoenders een zeer geringe actieradius hebben, en in de omliggende landen vrijwel geen korhoenders voorkomen, kan worden uitgesloten dat het korhoen zich op eigen kracht duurzaam kan hervestigen. Of herintroducties een alternatief zijn, is twijfelachtig zo lang de kwaliteit van het leefgebied onder druk staat door vermeting en verzuring. De kans is groot dat de kuikens sterven door voedselgebrek. In de zes maanden volgend op een bijplaatsing overleeft 50% van de uitgezette vogels het niet, enkele dieren verlaat de Sallandse Heuvelrug en wordt elders gezien (Provincie Overijssel 2023). Jansman (2020) verwacht dat de Sallandse populatie als gevolg van vergrijzing en predatie waarschijnlijk niet zal standhouden indien er geen Zweedse vogels meer worden bijgeplaatst. Bijplaatsing zal plaatsvinden tot 2026, daarna wordt de situatie geëvalueerd en zal eventueel een nieuw bijplaatsingstraject gestart worden (Jansman *et al.* 2023).

Aangezien het korhoen binnen Nederland alleen voorkomt op de Sallandse Heuvelrug, wordt verwezen naar gebiedsspecifieke maatregelen die zich richten op ontwikkeling van leefgebied in omvang en kwaliteit voor een sleutelpopulatie van 40 hanen (Jansman *et al.* 2014, van den Berg *et al.* 2016). Als aanvulling op Jansman *et al.* (2014) en van den Berg *et al.* (2016) worden hier ook de herstelmaatregelen genoemd uit de Natuurdoelanalyse voor de Sallandse Heuvelrug (Provincie Overijssel 2023):

- het terugbrengen van de stikstofdepositie tot onder de kritische depositiewaarden
- duurzaam herstel van de mineralen- en nutriënt-balans door het op grotere schaal toepassen van steenmeel (in 2021 is op de Sallandse Heuvelrug gestart met experimenten met steenmeel en bekalking om de insectenfauna te herstellen (Jansman 2020)).
- een inhaalslag voor de heideverjonging door robuuster branden en maaien, als ook robuuste boskap
- om verstoring van korhoenders te voorkomen wordt een minimale vlieghoogte van 300 meter voor ballonvaarders ingesteld boven de Sallandse Heuvelrug.
- de akkers aan de oostzijde van de Sallandse Heuvelrug worden geschikt gemaakt als foerageergebied, waarbij de akkers worden ingezaaid met een zadenmix die geschikt is voor korhoenders. Dit zorgt voor meer voedsel en dekking voor de vogels. De combinatie van afwisseling tussen landbouwperceeltjes, bos en heide is van belang.

Onderscheid in maatregelen gericht op regulier beheer (instandhouding), preventie of herstel (aanvullende maatregelen om verslechtering te voorkomen of terug te draaien) en/of uitbreiding van leefgebied. Zie de tekst hierboven voor de volledige beschrijving van de maatregelen.

Maatregel	Regulier beheer	Preventie of herstel	Uitbreiding
Terugbrengen stikstofdepositie		x	
Duurzaam herstel mineralen- en nutriënten-balans		x	
Inhaalslag heideverjonging	x	x	
Voorkomen verstoring		x	
Herstel akkers oostzijde Sallandse Heuvelrug		x	

8. Bronnen

- van den Berg A.P., de Ieuw C.J., Moning A.A. Overweg F.W., Verstraten F. & Oling A. 2016. Natura 2000-Beheerplan Sallandse Heuvelrug (42). Rijksdienst voor Ondernemend Nederland & Staatsbosbeheer.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- BirdLife International. 2021. European Red List of Birds. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- van den Bremer L., Sierdsema H. & Wouters P. 2010. Herinintroductie van het Korhoen op de Regte Heide; Voortgangsrapportage projectjaar 2009-10. SOVON-onderzoeksrapport 2010/17. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- de Bruijn O., Dirks P., ten Den P., Klomphaar T. & Veerbeek H. 2005. Twintig jaar strijd om het behoud van het Korhoen op de Sallandse Heuvelrug. De Levende Natuur 106 (2): 50-57.
- De Bruijn O., Dirks P., ten den., Klomphaar T. & Veerbeek H. 2005. Twintig jaar strijd om behoud van het Korhoen op de Sallandse Heuvelrug. De Levende Natuur 106: 50-57.
- Buij R., Müskens G., Laar M., van Horssen M., Janse J., Jansman H. & Moonen S. 2021. Een ruimtelijke analyse van predatierisico van korhoen *Lyrurus tetrix* door havik *Accipiter gentilis* op de Sallandse Heuvelrug. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 3095.
- ten Den P. & Schoonhoff T. 2021. De korhoenpopulatie van de Sallandse Heuvelrug in 2020 en 2021. Verslag van het monitoronderzoek in het 5e en 6e jaar van bijplaatsing. Voortgangsrapport Korhoen, december 2021. Ten Den Flora & Fauna, Haarle.
- Diehl J. 2016. Evaluation black grouse project 2016. Stichting het Nationaal Park De Hoge Veluwe.
- Diepstraten J. 2021. Back to basics: comparing current to ideal habitat for black grouse and great crested newts around the Sallandse Heuvelrug. Master Thesis, Utrecht University.
- Foppen R., van Roomen M., van den Bremer L. & Noordhuis R. 2016. De ecologische haalbaarheid van de Natura 2000 instandhoudingsdoelen voor vogels. Sovon-rapport 2016/51. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- de Groot G.A., Jansman H.A.H., Bovenschen J., Laros I., Meyer-Lucht Y. & Höglund J. 2014. Inteeit onder Sallandse korhoenders; De genetische gevolgen van een kleine populatieomvang. Alterra-rapport 2599. Alterra Wageningen UR, Wageningen.
- Jansen A. 2021. Havikperikelen op de Sallandse Heuvelrug. Caprimulgus 20: 10-17.
- Jansman H.A.H., Buij R., de Groot G.A. & Hammers M. 2014. Doorstart van het Nederlandse Korhoen? Oorzaken van achteruitgang en mogelijkheden voor behoud. Alterra-rapport 2498. Alterra Wageningen UR, Wageningen.
- Jansman J. 2020. Het Korhoen: bijplaatsingen of noodbloei. Pp 173-180 in: Zekhuis M., van Oort L. & Hoogenstein L. 2020. Gewilde Dieren: herinintroducties van Dieren. KNNV-Uitgeverij, Zeist.
- Jansman H.A.H., Vogels J.J., van den Burg A., ten Den P. & Krijgsveld K.L. 2023. Het korhoen op de Sallandse Heuvelrug anno 2022: Set van criteria om de uitvoering van noodzakelijke maatregelen voor behoud van de soort te evalueren en om de aantalsontwikkeling van de soort te duiden. Wageningen Environmental Research rapportnr. 3244. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanese P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M.V., Bauer H.-G. & Foppen R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- van Kleunen A., Sierdsema H., Majoor F. & de Boer V. 2011. Voortgangsrapportage begeleiding herinintroductieproject Korhoen NP De Hoge Veluwe najaar 2010- zomer 2011. SOVON onderzoeksrapport 2011/15, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Kleunen A., van Roomen M., Janssen J.A.M., Kuiters A.T., van Winden E., Boele A., Schmidt A.M. & van Vreeswijk T. 2017. Advies over correcties en bijstellingen van Natura 2000-doelen; Achtergronddocument bij het rapport Advies over de Natura 2000 doelensystematiek en Natura 2000-doelen. Rapport 2779C. Sovon-rapport 2016/27. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- Ministerie van LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- Ministerie van LNVN. 2026. Natura 2000 Doelendocument 2026; vernieuwde landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen en -soorten. Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. Den Haag.
- Niewold F. 1987. De Korhoenders van onze heideterreinen: verleden, heden en toekomst. RIN-rapport 87/3. RIN, Arnhem.
- Niewold F. 1990. The decline of the Black Grouse in the Netherlands. Pp 71-81 in: Lumeij J.T. & Hooijvee Y.R. (red.). 1990. De toekomst van de wilde hoenderachtigen in Nederland. Organisatiecommissie Nederlandse wilde hoenders, Amersfoort.

- Provincie Overijssel. 2017. Gebiedsanalyse Sallandse Heuvelrug Programmatische Aanpak Stikstof (PAS).
- Provincie Overijssel. 2023. Natuurdoelanalyse Sallandse Heuvelrug. Versie 28 maart 2023, opgesteld door Eenheid Natuur en Milieu.
- Sierdsema H., van Kleunen A., Majoor F. & de Boer V. 2011. Voortgangsrapportage 2010-2011 herintroductie Korhoen in het Nationale Park De Hoge Veluwe. Sovon-onderzoeksrapport 2011/23, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2021. Verschenen of verdwenen, ruim een eeuw Nederlandse broedvogels in beweging. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Tost D., Strauß E., Jung K., Siebert U. 2020. Impact of tourism on habitat use of black grouse (*Tetrao tetrix*) in an isolated population in northern Germany. PLoS ONE 15(9): e0238660. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238660>.
- Vogel R., Foppen R., van den Bremer L., van Turnhout C.A.M. & van Roomen M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Vogels J.J. 2013. Voedsel van korhoenkuikens onder het vergrootglas. De relatie tussen plantkwaliteit en dichtheid van ongewervelde fauna op de Sallandse Heuvelrug. Nijmegen. Stichting Bargerveen.

Geraadpleegde websites

- Het Nationale Park De Hoge Veluwe. 2022. <https://www.hogeveluwe.nl/nl/nieuws/2017-07-26-herintroductie-korhoenders-in-het-nationale-park-de-hoge-veluwe-stopgezet>. Geraadpleegd op 06/04/2022.
- Pan-European Common Bird Monitoring Scheme (PECBMS). 2022. Species trends. <https://pecbms.info>. Geraadpleegd op 06/04/2022.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2024. Bouwsteen Korhoen broedvogel. <https://pub.sovon.nl/pub/publicatie/21995>. Geraadpleegd op 25/03/2025.